

Түсті: 20.12.2025 Мақұлданды: 25.12.2025 Онлайн қолжетімді: 31.12.2025

MPНТИ 10.87.17

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-16-4-60-70>

Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік қолдау мен қорғаудың халықаралық-құқықтық бастамалары мен Қазақстан Республикасында жүзеге асырылуы

Ергалимова Ақбопе Нұрмұханбетқызы

Халықаралық құқық магистрі,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті докторанты,

Астана қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: akbope_80kz@mail.ru

Аңдатпа: Мақалада мүмкіндігі шектеулі балаларды қоса алғанда, мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік және құқықтық қорғаудың халықаралық-құқықтық тетіктерінің қалыптасуы мен дамуы жан-жақты қарастырылады. Авторлар Еуропалық мемлекеттердегі мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды әлеуметтік қорғау ерекшеліктеріне талдау жасап, бұл бағыттың одан әрі даму эволюциясын айқындайды. Атап айтқанда, зерттеу барысында Адам құқықтары жөніндегі Халықаралық Билль, мүгедектерге қатысты Дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламасы, мүгедектерді тең мүмкіндіктермен қамтамасыз етудің біртекті ережелері, сондай-ақ 2008 жылғы 3 наурызда қабылданған БҰҰ-ның Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясы сияқты негізгі халықаралық құқықтық актілерге ғылыми шолу жасалған.

Мақалада аталған халықаралық құжаттар негізінде Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік-құқықтық қорғау және қолдау саласында жүзеге асырылған іс-шаралар кешеніне талдау жүргізіледі. Зерттеу нәтижесінде елімізде мүгедектігі бар тұлғалардың құқықтарын қамтамасыз ету және инклюзивті қоғам қалыптастыруға бағытталған мемлекеттік саясаттың құқықтық, институционалдық және әлеуметтік тетіктері айқындалған.

Түйін сөздер: мүмкіндігі шектеулі адам, Адам құқықтары жөніндегі Халықаралық Билль, мүгедектерге қатысты Дүниежүзілік іс қимыл Бағдарламасы, мүгедектерді теңдей мүмкіндіктермен қамтамасыз етудің біртекті ережелері, Мүгедектердің құқықтары жөніндегі Конвенция, техникалық көмекші құралдар, қолжетімді орта, Ұлттық Жоспар.

International legal initiatives for social support and protection of children with disabilities and their implementation in the Republic of Kazakhstan

Yergalimova Akbope

Master of International Law

Doctoral student of the L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Republic of Kazakhstan
E-mail: akbope_80kz@mail.ru

Abstract: The article examines the formation and development of international frameworks for the social and legal protection of persons with disabilities, including children with disabilities. The authors analyze the specific features of social protection for persons with disabilities in European countries and trace the further evolution of this field. In particular, the study provides a comprehensive overview of key international legal instruments such as the International Bill of Human Rights, the World Programme of Action Concerning Disabled Persons, the general provisions on the equal chances for People with Disabilities, and the UN Convention on the Rights of People with Disabilities adopted on March 3, 2008, which continues to play a crucial role in ensuring the rights of people with disabilities today.

Based on these international documents, the article analyzes the set of measures implemented in the Republic of Kazakhstan aimed at the social and legal protection and support of children with disabilities. The research identifies the main legal, institutional, and social mechanisms developed in Kazakhstan to ensure the rights of persons with disabilities and to promote the formation of an inclusive society.

Keywords: person with disabilities, International Bill of Human Rights, World Programme of Action Concerning Disabled Persons, General provisions on the equal chances for People with Disabilities, Convention on the Rights of People with Disabilities, technical means, accessible environment, National Plan.

Международно-правовые инициативы по социальной поддержке и защите детей с ограниченными возможностями и их реализация в Республике Казахстан

Ергалимова Ақбопе Нұрмұханбетқызы

Магистр международного права

Докторант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева,

г. Астана, Республика Казахстан

E-mail: akbope_80kz@mail.ru

Аннотация: В статье рассматриваются процессы формирования и развития международно-правовых механизмов социально-правовой защиты лиц с ограниченными возможностями, включая детей с инвалидностью. Авторы анализируют особенности системы социальной защиты инвалидов в европейских странах и прослеживают дальнейшую эволюцию данного направления. В частности, проводится обзор основных международных правовых актов, таких как Международный билль о правах человека, Всемирная программа действий в отношении инвалидов, Стандартные правила

предоставления равноправных возможностей для инвалидов, а также Конвенция ООН о правах инвалидов, принятая 3 марта 2008 года, которая и сегодня сохраняет важное значение в обеспечении прав лиц с инвалидностью.

На основе указанных международных документов проводится анализ комплекса мер, реализованных в Республике Казахстан в области социально-правовой поддержки и защиты детей с инвалидностью. В результате исследования выявлены основные правовые, институциональные и социальные механизмы, направленные на обеспечение прав лиц с инвалидностью и формирование инклюзивного общества в Казахстане.

Ключевые слова: лицо с ограниченными возможностями, Международный билль о правах человека, Всемирная программа действий в отношении инвалидов, Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов, Конвенция о правах инвалидов, технические средства, доступная среда, Национальный план.

Кіріспе.

Мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік қорғау саласының қалыптасуы мен дамуы түрлі мемлекеттің өзіндік тарихи, әлеуметтік және экономикалық, құқықтық ерекшеліктерімен дараланады. Елдің әлеуметтік қорғау жүйесі оның индустриялық даму деңгейіне, экономикалық әлеуетіне және қоғамдық қатынастардың өркендеу үдерісіне тәуелді түрде қалыптасады.

Еуропаның бірқатар мемлекеттерінде мүмкіндігі шектеулі адамдарды әлеуметтік қолдау мен қорғау жөніндегі алғашқы заңнамалық негіздер екінші дүниежүзілік соғысқа дейінгі кезеңде қабылданған. Бұл құжаттар, негізінен, соғыс ардагерлері мен әлеуметтік тұрғыдан әлсіз топтардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған шаралар кешенін қамтыды.

Дегенмен, кейбір мемлекеттерде мүмкіндігі шектеулі адамдарды әлеуметтік қолдау мен оңалту жүйесін құру тек екінші дүниежүзілік соғыстан кейін ғана жүзеге аса бастады. Осы кезеңнен бастап мүгедектердің қоғамға қайта бейімделуін қамтамасыз ететін арнайы құқықтық және институционалдық тетіктер енгізілді.

Мүмкіндігі шектеулі жандар адамзатқа тән негізгі құқықтарды тең негізде, арнайы қорғау шараларынсыз жүзеге асыруға қабілетті деген тұжырымдама XX-ғасырдың 70-жылдарының соңына дейін басым болды. Көпшілік мемлекеттердің ұстанымы бойынша, Адам құқықтары жөніндегі халықаралық билльде бекітілген «кемсітушілікке жол бермеу» мен «адамның қадір-қасиетіне құрметпен қарау» қағидалары [1] мүгедектігі бар жандардың құқықтарын толыққанды іске асыру үшін жеткілікті деп есептелді.

Алайда, халықаралық тәжірибе мүгедектік мәселесінің күрделі және көп қырлы екендігін көтерумен ғана шектелмей, мүгедектігі бар жандардың құқықтарын іске асырудың жетілмеген тұстарын айқындап, олардың құқықтарын қорғаудың жеке, дербес құқықтық жүйесін құрудың объективті қажеттілігін де көрсетті.

Материалдар мен тәсілдер (Materials and methods).

Зерттеудің теориялық және нормативтік негізін мүмкіндігі шектеулі адамдардың құқықтарын қорғау мен әлеуметтік қамтамасыз етудің халықаралық-құқықтық құжаттары құрайды. Атап айтқанда, зерттеу барысында адам құқықтары жөніндегі Халықаралық Билль, 1982 жылғы 3 желтоқсандағы БҰҰ-ның мүгедектерге қатысты Дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламасы, 1993 жылғы 20 желтоқсанда қабылданған мүгедектерді теңдей мүмкіндіктермен қамтамасыз етудің біртекті Ережелері, сондай-ақ 2008 жылғы 3 наурызда қабылданған БҰҰ-ның мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясы пайдаланылды.

Аталған халықаралық актілер мүмкіндігі шектеулі адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету, әлеуметтік теңдік пен инклюзия қағидаттарын дамыту жөніндегі жаһандық саясаттың қалыптасуында айрықша рөл атқарады және Қазақстан Республикасының әлеуметтік заңнамасының дамуына да елеулі ықпал етті.

Зерттеу нәтижелерінің ғылыми негізділігі мен сенімділігін қамтамасыз ету мақсатында диалектикалық зерттеу әдісі, салыстырмалы-құқықтық талдау, жүйелік-құрылымдық тәсіл, сондай-ақ тарихи-құқықтық талдау әдісі қолданылды. Бұл әдістер халықаралық және ұлттық құқықтық нормалардың өзара байланысын, әлеуметтік саясаттың даму эволюциясын және мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қорғау саласындағы заманауи үрдістерді кешенді түрде зерделеуге мүмкіндік берді.

Талқылау.

Мүгедектік және мүгедектердің құқықтарын қамтамасыз ету саласындағы алғашқы халықаралық деңгейдегі маңызды қадам — мүгедектерге қатысты Дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламасының қабылдануы болып табылады [2]. Бағдарлама қабылданғанға дейін мүгедектік мәселесіне бағытталған мемлекеттік әлеуметтік саясат, негізінен, медициналық сипаттағы шаралармен шектеліп, мүгедектікке алып келетін себептердің алдын алу мен оңалтуға басымдық берді.

Бағдарламада мүгедектердің қоғамдық өмірге толық және теңдей қатысуы мен дамуын қамтамасыз етуге бағытталған мақсаттар мен міндеттер айқындалды. Бұл халықаралық қауымдастықтың мүгедектік мәселесіне деген көзқарасының түбегейлі өзгергенін және оны тек медициналық тұрғыдан ғана емес, әлеуметтік және құқықтық аспектілерде кешенді түрде қарастырудың қажеттілігін мойындағанын көрсетті.

Бағдарламаның негізгі мақсаты — мүгедектіктің алдын алу, еңбек ету қабілетін қалпына келтіру, мүгедек жандардың әлеуметтік тұрғыда лайықты өмір сүру деңгейі мен жеке тұлға ретінде дамуларына тең жағдайлар иеленулеріне бағытталған тиімді шараларды ілгерілету болды. Бұл бағыттар қоғамдағы барлық адамдар үшін тең өмір сүру мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық дамудың нәтижесінде өмір сүру деңгейінің жақсаруына барша азаматтардың тең үлес қосуына ықпал етуді көздеді.

Бағдарламада белгіленген қағидаттар барлық мемлекеттерге, олардың даму деңгейіне қарамастан, бірдей дәрежеде қолданылуы тиіс деп танылды.

Бағдарлама мүгедектігі бар адамдардың біртекті әлеуметтік топ еместігін атап өтті. Мысалы, психикалық ауруға шалдыққан немесе ақыл-ойы кем жандар, көру, есту, сөйлеу қабілеті бұзылған тұлғалар, сондай-ақ қозғалыс мүмкіндігі шектеулі немесе денсаулығына байланысты еңбекке қабілетсіз адамдар әртүрлі сипаттағы әлеуметтік және физикалық кедергілерге тап болуы мүмкін. Осыған байланысты мүше мемлекеттерге мүгедектер үшін мүмкіндіктерді теңестіруді қамтамасыз ету міндеті жүктелді.

Мүмкіндіктерді теңестіру ұғымы — физикалық және мәдени орта, тұрғын үй мен көлік, әлеуметтік және медициналық қызметтер, білім алу, еңбек ету, мәдени және әлеуметтік өмірге, соның ішінде спорт пен демалысқа тең қолжетімділікті қамтамасыз етуді білдіреді [2]. Бағдарламаның іске асырылуы барысында мемлекеттердің мүгедектікке қатысты түсініктері елеулі өзгерістерге ұшырады. Қоғамда адам өмірінің кез-келген сатысында күтпеген оқыс жағдайлардың салдарынан мүгедек болып қалуы мүмкін екендігі туралы түсінік қалыптасты.

Соның нәтижесінде мүгедек жандарды қоғамның «осал тобы» ретінде қарастырудан бас тартып, олардың әлеуметтік толыққанды субъектілер ретіндегі рөлі мойындалды. Осылайша, «осалдық қағидатының» орнын «әлеуметтік толыққанды қағидаты» басты. Бұл қағидат мүгедектігі бар адамдардың қоғамдық өмірге бейімделуіне және белсенді қатысуына жағдай жасайтын әлеуметтік және экономикалық инфрақұрылымдарды қалыптастыруды көздеді.

Мүгедектер үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету олардың қоғамдық өмірдің барлық салаларына қолжетімділігімен тікелей байланысты деп танылды. Қолжетімділікті қамтамасыз етудің маңызды құрамдас бөлігі ретінде мемлекеттердің шешім қабылдау үдерістеріне мүгедек адамдардың немесе олардың өкілдерінің үлес қосуын қамтамасыз ету қажеттілігі ерекше назарға алынды.

Дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламасында көрініс тапқан басты көзқарастарға сәйкес мүгедек жандарды тең мүмкіндіктермен қамтамасыз етудің біртекті Ережелері [3] қабылданды. Бұл Ережелер халықаралық қоғамдастықтың мүгедек жандардың құқықтарын қорғау мен оларды әлеуметтік өмірге толыққанды қатыстыру бағытындағы жаңа кезеңін айқындады. Біртекті Ережелердің құқықтық және моральдық негізін адамның құқықтары жөніндегі халықаралық Билль, баланың құқықтары жөніндегі Конвенция, әйелдерге қатысты кемсітудің барлық нысандарын жою жөніндегі Конвенция, сондай-ақ мүгедек жандарға қатысты Дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламалары құрды.

Мүгедек жандардың құқықтарын халықаралық деңгейде нығайтудағы маңызды қадамдардың бірі — Біріккен Ұлттар Ұйымының мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясының қабылдануы болды. Бұл құжат 2008 жылғы 3 наурызда бекітіліп, мүгедек жандардың адамға тән барлық құқықтар мен бостандықтарды теңдей иеленуін қамтамасыз етуге бағытталды [4].

Конвенцияның басты мақсаты — мүгедектердің құқықтық мәртебесін тану, олардың адамдық қадір-қасиетіне құрметпен қарау және қоғамның барлық саласында тең мүмкіндіктер жасау болып табылады.

Конвенция мүгедектікке қатысты қоғамның көзқарасын өзгертуде шешуші рөл атқарды. Онда әрбір адамның өз өміріне қатысты шешімдерді дербес қабылдау құқығы бар екендігі бекітіліп, мүгедек жандардың дербес құқық иеленушілер мен толыққанды заң субъектілері ретінде танылуы қамтамасыз етілді. Осылайша, мүгедектер әлеуметтік қамқорлықтың объектісі ғана емес, қоғамның белсенді және тең мүшесі ретінде қарастырылды.

Конвенция мүгедек адамдардың құқықтарын қамтамасыз етуде тек материалдық игіліктерге қол жеткізудің маңыздылығына ғана емес, сонымен қатар олардың қоғамдық өмірге тең қатысуына, денсаулық сақтау, білім алу, жұмысқа орналасу, жеке тұлға ретінде дамуға мүмкіндік беретін жағдайларды жасауға ерекше назар аударады. Құжатта мүгедектердің әлеуметке толыққанды кірігуіне тосқауыл болатын әлеуметтік және инфрақұрылымдық кедергілерді анықтау мен жою қажеттілігі нақты көрсетілген.

Мүгедек жандардың лайықты өмір сүру мен әлеуметтік қорғалу құқығы мүгедек жандардың құқықтары туралы Конвенцияның 28-бабында көрініс тапқан. Оған сәйкес: «мүше- мемлекеттер мүгедек жандар мен олардың отбасы мүшелерінің жеткілікті тамақтануға, киімге, тұрғын үйге және тұрмыс сапасын үздіксіз жақсартуға деген құқықтарын мойындайды» [4]. Сонымен қатар, мемлекеттер бұл құқықтардың іске асырылуына бағытталған қажетті шараларды қабылдауға және мүгедектік белгісі бойынша кез келген кемсітушілікке жол бермеуге міндеттенеді.

Қазақстан Республикасы да халықаралық қауымдастықтың осы бағыттағы бастамаларына қосылып, 2008 жылғы желтоқсан айында БҰҰ-ның мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясы мен оған Қосымша хаттамаға қол қойды. Бұл еліміздің мүмкіндігі шектеулі жандардың әлеуметтік және құқықтық қорғалуын, қоғамдық өмірге интеграциялануын қамтамасыз етуге бағытталған батыл қадамы еді.

ҚР-да мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік және құқықтық қорғау ҚР Ата заңы-Конституция (1995.30.08) [5], ҚР Әлеуметтік кодексі (2023.20.04) [6] және өзге де нормативтік-құқықтық актілер негізінде жүзеге асырылады.

Ата заңымызға сай: «мемлекет өз азаматтарына жасына келген, науқастанған, мүгедек болған, асыраушысынан айырылған жағдайларында оған ең төменгі жалақы мен зейнетақының мөлшерінде әлеуметтік қамсыздандырылуына кепілдік береді» [28-бап Конституция]. Мүгедектік жағдайымен ұшырасқан адам әлеуметтік қорғалуға құқылы (ҚР Әлеуметтік кодексі, 10-бап, 5-тармақ) [6]. Ол әртүрлі мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар мен төлемдер нысанында іске асырылады.

Әлеуметтік кодекс мүгедектігі бар жандарға келесідей әлеуметтік төлемдер мен жәрдемақыларды белгілейді:

1. Адамның мүгедектігі бойынша иеленетін мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақысы;
2. Адамның еңбек қабілеттігін жоғалтуына байланысты тағайындалатын әлеуметтік төлемдер;
3. Мүгедектігі бар балаға күтім көрсетіп отырған ата-анаға, олардың орнын алмастырушыларға (бала асырап алушыларға, қорғаншыларға, қамқоршыларға) тағайындалатын және төленетін мемлекеттік жәрдемақы (бұдан әрі — мүгедектігі бар баланы тәрбиелеушіге берілетін жәрдемақы);
4. Бірінші топ мүгедектігі бар адамға күтім көрсететін тұлғаға берілетін мемлекеттік жәрдемақы (бұдан әрі — күтім жасайтын адамға берілетін жәрдемақы).

Жоғарыда сөз болған әлеуметтік төлемдер мен жәрдемақылар мүгедектігі бар тұлғалардың материалдық тұрақтылығын қамтамасыз етуге, олардың әлеуметтік осалдығын төмендетуге, сондай-ақ қоғамдық және экономикалық өмірге тең дәрежеде қатысуына жағдай жасауға бағытталған.

Мүгедектігі бар адамдарға арналған мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы республикалық бюджет қаражаты есебінен ай сайын төленеді. Бұл төлемдердің мөлшері сәйкес қаржылық уақыттағы республикалық бюджет туралы заңда белгіленетін ең төменгі күнкөріс деңгейінің өзгеруіне сәйкес қайта қаралады. Осылайша, әлеуметтік жәрдемақылар жүйесі экономикалық жағдайдың өзгермелігін ескере отырып, мүгедектігі бар адамдардың тұрақты әлеуметтік қолдауын қамтамасыз етуге бағытталған:

- Мүгедектігі бар деп танылған уақытта жасы жетіге толмаған балаларға – 1,61 ең төмен күнкөріс деңгейі;
- Бірінші топ мүгедектігі бар деп танылған жеті жастан он сегіз жасқа дейінгі балаларға – 2,20 ең төмен күнкөріс деңгейі;
- екінші топ мүгедектігі бар деп танылған жеті жастан он сегіз жасқа дейінгі балаларға – 1,83 ең төмен күнкөріс деңгейі;
- үшінші топ мүгедектігі бар деп танылған жеті жастан он сегіз жасқа дейінгі балаларға – 1,61 ең төмен күнкөріс деңгейі;
- балалық шақтан бастап бірінші топ мүгедектігі белгіленген адамдарға – 2,20 ең төмен күнкөріс деңгейі;
- Балалық шақтан бастап екінші топ мүгедектігі белгіленген адамдарға – 1,83 ең төмен күнкөріс деңгейі;
- Балалық шақтан бастап үшінші топ мүгедектігі белгіленген адамдарға – 1,61 ең төмен күнкөріс деңгейі (Әлеуметтік кодекстің 177-бабы, 1-бөлігі)

Кодекстің 183-бабының 2-бөлігі мүгедектігі бар деп танылған баланы тәрбиелеп отырған анаға не әкеге, сондай-ақ оларды алмастырушыға (бала асырап алушыға, қорғаншыға, қамқоршыға) мемлекеттік жәрдемақыны белгілейді [6]. Мұндағы мақсат — мүгедектігі бар баланы тәрбиелеу, оған күтім көрсетудан туындайтын әлеуметтік және экономикалық кедергілерді теңгеру,

мүгедектігі бар баланың отбасында қалыпты дамуы мен қоғамға бейімделуіне ыңғайлы жағдай тудыру.

Отбасында екі және\ немесе одан да көп мүгедектігі бар бала болған кезде оларға күтім жасап отырған адамға жәрдемақы мүгедектігі бар әрбір бала бойынша тағайындалады және төленеді. Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексінің 184-бабына сәйкес, мүгедектігі бар баланы тәрбиелеушіге берілетін мемлекеттік жәрдемақы ай сайын республикалық бюджет қаражаты есебінен төленеді және оның мөлшері 1,61 ең төменгі күнкөріс деңгейіне тең болып белгіленеді.

Сонымен қатар, бірінші топтағы мүгедектігі бар адамға тікелей күтім жасайтын тұлғаға, оның мүгедек адаммен туыстық байланысына қарамастан, күтім жасайтын адамға берілетін жәрдемақы тағайындалады. Бұл норма мүгедектігі бар адамдардың және олардың отбасыларының әлеуметтік қорғалу деңгейін арттыруға бағытталған.

Алайда, әлеуметтік қолдаудың нормативтік-құқықтық тетіктері жеткілікті болып көрінгенімен, мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік инфрақұрылымға қолжетімділігі мәселесі әлі де болса өзекті күйінде қалып отыр. Өмірдегі тәжірибе көрсеткендей, мұндай балалар мемлекеттік қызметтерге, сондай-ақ денсаулық сақтау, білім беру, әлеуметтік, мәдени және спорттық нысандарға қол жеткізуде жиі қиындықтарға тап болады.

Қоғамдық ғимараттардың көпшілігі шын мәнісінде мүмкіндігі шектеулі балалардың қажеттіліктеріне орай бейімделмеген. Мысалы, ғимараттарда орналасқан пандустар мен жеделсатылар қолайсыз жобаланғандықтан оларды қолдану тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға айтарлықтай қиындықтар тудырады. Нәтижесінде олар өзге ересек адамдардың көмегіне кіріптар күйде қалады. Бұдан ғимараттардың жобалық шешімдері мен инфрақұрылымдық элементтері балалардың нақты қажеттіліктерін ескерместен салынады деген қорытындыға келуге болады.

Бұдан бөлек есту, көру және сөйлеу қабілеттері бұзылған балалар да ақпараттық және коммуникациялық кедергілерге жиі ұшырайды. Денсаулық сақтау мекемелерінде олар өз қажеттіліктеріне сай келетін ақпараттық және тілдік қолдауды ала алмайды, бұл олардың құқықтарының толыққанды жүзеге асырылуын шектейді.

Біздің ойымызша, мүгедектігі бар балаларды әлеуметтік бейімдеу тек қаржылай қолдау деген бір жақты пікірмен қарастырылмауы тиіс. Бұл бағыттағы шаралар инфрақұрылымдарды олардың нақты қажеттіліктеріне сәйкес түрде бейімдеу, ақпаратқа деген қолжетімділікті барынша арттыру және қалыпты инклюзивті орта қалыптастыру түрінде жүйелі түрде іске асырылуын талап етеді.

2016 жылы Еуропа елдерінде жүргізілген зерттеулер медициналық-санитарлық көмекке мұқтаж мүгедектердің 30%-ның сол қызметтерге қолжеткізе алмауларының басты себебін қызмет құнының қымбаттылығымен байланыстырған. Осы мәселеге қатысты мемлекеттер арасында айтарлықтай

айырмашылық орын алған: Данияда мүгедек адамдардың тек 16% кедергені бағаның қымбаттығымен байланыстырса, Италияда бұл көрсеткіш 94% құраған. [7].

Қымбат емес және қолжетімді баспананың болуы, дұрыс тамақтану, қажетті дәрумендер қабылдау, таза ауыз суды пайдалану сияқты қарапайым қажеттіліктер адам денсаулығын сақтаудың маңызды алғышаттары болып табылады. Еуропа елдеріндегі 16 жастан асқан мүгедектігі бар адамдардың 6,9%-ы қолайсыз тұрғын үй жағдайында өмір сүруде. Ішкі санитариялық тораптардың болмауы (яғни физикалық қол жетімді дәретхана) мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін, әсіресе қозғалу мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін айтарлықтай ауыртпалық болып табылады [8]

Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияның негізгі қағидаттарының бірі — қолжетімділік қағидаты. Бұл қағидат мүгедектігі бар адамдардың дербес өмір сүруін, сондай-ақ олардың қоғамдық өмірге толыққанды және жан-жақты қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Конвенция мүше мемлекеттерге мүгедектігі бар жандардың тек дамыған қалаларда емес, ауылдық елді мекендерде құрылыс нысандарының, қозғалыс құралдарының, сыртқы және ішкі қолжетімділік нысандарының (мектептер, тұрғын үйлер, медициналық мекемелер, жұмыс орындары және т.б.) пайдалану ынғайлылығын шектейтін кедергілерді анықтау және жою жөнінде нақты шаралар қабылдауды міндеттейді.

Қолжетімділікті қамтамасыз ету жөніндегі шаралар кешені Конвенция талаптарына сәйкес төмендегідей бағыттарды қамтиды:

а) ішкі және сыртқы объектілерге, сондай-ақ халыққа көрсетілетін қызмет түрлеріне қатысты ең төменгі стандарттар мен нұсқаулықтардың әзірленуі, оларды күнделікті қолданысқа енгізу және орындалуын қадағалау;

ә) халыққа қызмет көрсететін жекеменшік ұйымдар мен мекеме нысандары мен қызметтерінің де мүгедектігі бар жандарға үшін қолжетімділігі;

б) мүгедектігі бар жандарға қызмет көрсететін субъектілердің мүгедек жандар ұшырауы мүмкін кедергілер мен мәселелер жөнінде хабарлығын арттыру;

в) халыққа арналған ғимараттар мен өзге де объектілердің Брайль қарпімен белгіленген ақпараттармен жабдықталуы, сондай-ақ оларға ұсынылатын мәліметтердің оқуға жеңілдігі мен түсініктілігі;

г) қолжетімділікті арттыру мақсатында сурдоаудармашылар, жолсеріктер және өзге де көмекшілердің қызметіндегі үйлесімділік;

ғ) мүгедек жандардың ақпаратқа қол жеткізуін жақсартуда көмек пен қолдаудың қосымша нысандарын дамыту;

д) мүгедектердің жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен жүйелерге, соның ішінде ғаламторға қолжетімділігін кеңейту;

е) ақпараттық технологиялар мен жүйелерді қолжетімді және инклюзивті ету мақсатында олардың жобалануы, әзірленуі және таратылуының бастапқы кезеңінен-ақ қолжетімділік талаптарын ескеруді ынталандыру [4].

Аталған қағидаттар мүгедектігі бар адамдардың қоғамның барлық саласында тең дәрежеде өмір сүруі мен дамуы үшін инклюзивті әлеуметтік орта қалыптастырудың маңызды тетігі болып табылады. Қолжетімділікті қамтамасыз ету тек физикалық инфрақұрылымды бейімдеуді ғана емес, сонымен қатар ақпараттық, технологиялық және коммуникациялық кедергілерді жоюды да қамтиды.

Нәтижелер мен қорытынды (Results and conclusions).

Әлеуметтік кодекстің қабылдануы, ұлттық жоспарлар мен мемлекеттік бағдарламалардың кезең-кезеңімен іске асырылуы мүгедектігі бар тұлғалардың қоғам өміріне теңдей қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған институционалдық және құқықтық тетіктердің дамығанын дәлелдейді. Сонымен қатар, қолжетімді және кедергісіз орта құру, ақпараттық-коммуникациялық қолжетімділікті кеңейту, техникалық және оңалту құралдарымен қамтамасыз ету сынды шаралар олардың әлеуметтік интеграциясына оң әсер етті.

Қорыта айтқанда, Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балалар мен мүгедектігі бар адамдарды қоғамдық өмірге толыққанды кіріктіру ісі мемлекеттік әлеуметтік саясаттың басым бағыты болып табылады. Алдағы уақытта да мемлекет инклюзивті қоғам құру, азаматтардың тең құқықтары мен мүмкіндіктерін қамтамасыз ету жолындағы іс-шараларды жүйелі түрде жалғастыратыны сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1. Международный билль о правах человека.
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/hr_bill.shtml#content
2. Всемирная программа действий в отношении инвалидов. Принята резолюцией 37/52 Генеральной Ассамблеи от 3 декабря 1982 года.
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prog1.shtml
3. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов. Приняты резолюцией 48/96 Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1993 г.
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disabled_intro.shtml
4. Конвенция о правах инвалидов. Принята резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи ООН от 13 декабря 2006 года.
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml
5. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995ж.
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>
6. ҚР әлеуметтік кодексі. 20.04.2023ж.
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2300000224>
7. ИНФОРМАЦИОННЫЙ БЮЛЛЕТЕНЬ Цели в области устойчивого развития: задачи в области здравоохранения.
https://www.un.org/ru/development/devagenda/pdf/Russian_Why_it_matters_Goal_3_Health.pdf

8. Saunders M, Barr B, McHale P, Hamelmann C. Ключевые меры политики для воздействия на социальные детерминанты здоровья и сокращения неравенства в отношении здоровья. Копенгаген: Европейское региональное бюро ВОЗ; 2017 г. (Сводный доклад №52 Сети фактических данных в отношении здоровья (СФДЗ))

<https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/338723/9789289052818-rus.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

References

1. Mezhdunarodnyj bill' o pravah cheloveka. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/hr_bill.shtml#content
2. Vsemirnaya programma dejstvij v otnoshenii invalidov. Prinyata rezolyuciej 37/52 General'noj Assamblei ot 3 dekabrya 1982 goda. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prog1.shtml
3. Standartnye pravila obespecheniya ravnyh vozmozhnostej dlya invalidov. Prinyaty rezolyuciej 48/96 General'noj Assamblei ot 20 dekabrya 1993 g. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disabled_intro.shtml
4. Konvenciya o pravah invalidov. Prinyata rezolyuciej 61/106 General'noj Assamblei OON ot 13 dekabrya 2006 goda. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml
5. Kazakstan Respublikasynyn Konstituciyasy. 30.08.1995zh. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>
6. KR aleumettik kodeksi. 20.04.2023zh. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K23000000224>
7. INFORMACIONNYJ BYULLETEN' Celi v oblasti ustojchivogo razvitiya: zadachi v oblasti zdravoohraneniya. https://www.un.org/ru/development/devagenda/pdf/Russian_Why_it_matters_Goal_3_Health.pdf
8. Saunders M, Barr B, McHale P, Hamelmann C. Klyuchevye mery politiki dlya vozdejstviya na social'nye determinanty zdorov'ya i sokrashcheniya neravenstva v otnoshenii zdorov'ya. Kopengagen: Evropejskoe regional'noe byuro VOZ; 2017 g. (Svodnyj doklad №52 Seti fakticheskikh dannyh v otnoshenii zdorov'ya (SFDZ)) <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/338723/9789289052818-rus.pdf?sequence=3&isAllowed=y>